NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

# YOSHLAR EKOLOGIK MADANIYATI – O‘ZIGA XOS ZAMONAVIY FALSAFIY FENOMEN SIFATIDA

**Oripov Faxriddin Yo‘ldashevich**
Namangan davlat universiteti
E-mail: standartnamdu@gmail.com

***Annotatsiya:*** *Ushbu maqolada ekologik madaniyatni yoshlar, hamda jamiyat ijtimoiy hayotida o‘ziga xos doimiy e’tibor talab qiluvchi noyob hodisa ekanligi falsafiy jihatdan olib borilayotgan tadqiqotlar asosida tahlil qilib berilgan. Ko‘plab avvalgi mavjud adabiyotlarni tilga olingan holda keyingi davrda davom ettirilayotgan izlanishlardagi o‘ziga xos yondashuvlarni nazariy jihatdan qiyosan olib tahlil qilishga harakat qilingan. Muallif ekologik madaniyat borasida yoshlar axloqining zaruriy darajadagi tarbiyasi - ijtimoiy taraqqiyotni yuksaltirishning muhim hal qiluvchi yetakchi omillardan biri ekanligiga alohida e’tibor qaratgan.*

***Kalit so‘zlar:*** *fenomen, antropologiya, ekotsentrizm, ekologik etika, ekologik falsafa, ekolofgik madaniyat, maqsadli o‘qitish, ekologik faoliyat, ekologik ehtiyoj, ekologik qadriyat.*

## ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА МОЛОДЕЖИ КАК САМОБЫТНЫЙ СОВРЕМЕННЫЙ ФИЛОСОФСКИЙ ФЕНОМЕН

***Аннотация:*** *В данной статье анализируются философские основы исследования экологической культуры как уникального явления в социальной жизни молодежи и общества, требующего постоянного внимания. Опираясь на многочисленные существующие ранее исследования, автор предпринимает попытку теоретического анализа уникальных подходов к исследованию, продолжающемуся в последующий период. Особое внимание уделяется тому факту, что необходимый уровень нравственного воспитания молодежи в области экологической культуры является одним из важных решающих факторов улучшения социального прогресса.*

***Ключевые слова:*** *явление, антропология, экоцентризм, экологическая этика, экологическая философия, экологическая культура, целенаправленное воспитание, экологическая деятельность, экологическая потребность, экологическая ценность.*

## YOUTH ENVIRONMENTAL CULTURE AS A DISTINCTIVE MODERN PHILOSOPHICAL PHENOMENON

***Abstract:*** *This article analyzes the philosophical foundations of environmental culture research as a unique phenomenon in the social life of society that requires ongoing attention. Drawing on numerous existing studies, the author undertakes a theoretical analysis of unique approaches to ongoing research. Particular attention is given to the fact that the necessary level of moral education of young people in the area of environmental culture is one of the most important decisive factors in improving social progress.*

***Keywords:*** *phenomenon, anthropology, ecocentrism, environmental ethics, environmental philosophy, environmental culture, purposeful education, environmental activity, environmental need, environmental value.*

**KIRISH.** Yurtimizda o‘ttiz besh yildan buyon amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatimizni o‘ziga xos yangi rivojlanish bosqichga olib chiqdi. Hozirgi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Iqlim o‘zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va chiqindilar muammosi nafaqat tabiiy muhitga, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda [7].

Sog‘lom tafakkurli insonlar olamni yaxlit, bir butun ekanligini anglagan holda, tabiat va jamiyatni bir-biridan ajratib bo‘lmaydigan, tabiiy muhitning bo‘lishligi ijtimoiy muhit mavjud bo‘lishligi sharti ekanligi bois uni birlamchi muhim asos sifatida qadrlab kelganlar.

Ilm-fan tarixiga e’tibor qaratilsa, inson va tabiat o‘rtasida oqilona munosabatlarni qaror toptirish zaruriy va qonuniy muhim jarayon ekanligi uzoq davrlardan boshlab qayta-qayta ta’kidlab kelinadi. Shunday bo‘lsa-da tabiatdagi obyektiv sabablarga qaramay jamiyat a’zolari tomonidan subyektiv ravishda o‘zaro mutanosiblik aloqalari ko‘p vaziyatlarda buzib kelinmoqda.

Hozirgi vaqtda tub o‘zgarish jarayonlari nafaqat ekologik sohaga, balki madaniy sohalarga ham faol ta’sir ko‘rsatmoqda. Ekologik madaniyatni shakllantirish muammosini o‘z vaqtida qayta ko‘rib chiqish so‘nggi yillarda dunyo miqyosida ham, sodir bo‘layotgan ma’naviy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlar majmuasi bilan bevosita bog‘liq.

**ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI.** Yoshlar ekologik madaniyati fenomen sifatida o‘rganilganda ijtimoiy falsafiy jihatlariga ham e’tibor berish lozim. Bugungi kunda ekologik madaniyat ko‘plab olimlar tomonidan yangi gumanistik nazariya sifatida qaraladi. O‘zgarish nuqtai nazaridan “yangi gumanizm” nazariyasi antropologikdan ekotsentrikgacha bo‘lgan tadqiqotlarda E.V.Girusov, D.S.Lixachev, N.N.Moiseyev, N.N.Marfenin tadqiqotlarida ishlab chiqilgan. Muammoga aksiologik yondashuv esa A.N.Zaxlebniy, Ye.Yu. Nail, V.I.Leshchinskiy asarlarida ham o‘rganilgan. Aksiologik yondashuv, birinchi navbatda, ta’lim va tarbiya sohasidagi ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar jarayonlarini o‘rganuvchi tadqiqotchilarning ishi uchun xarakterlidir. Yangi ekologik madaniyatni shakllantirishning axloqiy asoslari N.N.Moiseyev, P.N.Andreyeva, V.E.Boreyko asarlarida asoslab berilgan. Ekologik etikaning uchinchi ming yillikdagi ko‘zga ko‘ringan xorijiy asoschilaridan: P.Tayler “Tabiatga hurmat”(1986), B.Kollikot “Yer etikasini himoya qilish” (1989), R.Attfild “Ekologik javobgarlik etikasi” (1990), H. Rolston “Ekologik etika mavjudmi?” (1990), Y.Xaggrov “Atrof-muhit munosabatlar asoslari etikasi” (1990), kabilar asarlari ham muhim ahamiyatga egadir. X.Rolston yangi vujudga kelgan Ekologik axloq fanining asoschisi bo‘lishi bilan birga, A.Shveyser, D.Radyar, B.Kallikot, B.Divol, D.Sessionlar qatorida ekologik falsafaning ko‘zga ko‘ringan namoyondasiga aylandi. Uning yana bir muhim xizmati shundaki, axloq, tabiatshunoslik va insoniy qiziqishlarni birlashtirib, ekologik axloqning ilmiy tizimini yaratdi.

Hozirgi vaqtga kelib ekologik muammolarning ortib borishi, yangidan-yangi tabiat bilan bog‘liq tahdidlarni keltirib chiqarib, xalqaro hamjamiyatning diqqat e’tiborini ana shu ekologiyani saqlab qolish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Hozirgi davrda olib borilayotgan izlanishlarga e’tibor qaratsak o‘ziga xoslikni kuzatish mumkin. Jumladan, yosh tadqiqotchi olima G.Obidovaning talabalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish mavzusida olib borgan tadqiqot ishida ekologik madaniyat tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: “...ekologik madaniyat - umuminsoniy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, u moddiy va ma’naviy mehnat mahsulining yig‘indisida taqdim qilingan; madaniyatning rivojlanishi kasbiy ekologik ta’limning rivojlanishi bilan o‘zaro bog‘liq”[9].

Madaniyat va ekologiyaning umumiy birligini ifoda etgan ushbu konsepsiya atrof-muhitni saqlash, tiklash va ulardan oqilona foydalanishga qaratilgan ekologik xabardorlikka asoslangan aniq ijtimoiy faoliyatni tavsiflaydi. Hozirgi vaqtda “ekologik madaniyat” tushunchasi munozarali va tadqiqot ishlari davom etmoqda. Bu bir tomondan, ushbu muammo bo‘yicha ko‘plab nuqtai nazarlarning mavjudligini anglatadi va boshqa tomondan, keyingi yo‘naltirilgan tadqiqot ishlarini yanada davom ettirish zarurligini ta’kidlaydi. Ekologik madaniyat va zamonaviy sivilizatsiyaning barqaror rivojlanishi o‘rtasidagi aloqalar bo‘yicha mahalliy tadqiqotlarning hozirgi holatini tavsiflab, shuni ta’kidlash kerakki, yurtimizdagi ko‘plab soha olimlarining ushbu muammoga qiziqishi yanada ortib bormoqda, eng muhimi, falsafa (A.B.G‘ulomov[10]), tarix (D.R.Norqo‘ziyev[11], B.B.Isxakov[12]), madaniyatshunoslik (Z.Sh.Yazdonov) va ko‘proq pedagogika (N.J.Isaqulova[13]) nazariyasi nuqtai nazaridan turib tahlil qilingan yangi ilmiy tadqiqot ishlari yaratildi.

Yuzaga kelgan va kelayotgan yangi-yangi ekologik muammolarning ijobiy yechimi sifatida hozirgi davrga kelib shunday xulosa qilish mumkin-ki, aholining ekologik madaniyati saviyasini rivojlantirishga ko‘proq e’tibor berish lozimligi, ayniqsa, o‘sib voyaga yetayotgan yoshlarga ekologik ta’lim-tarbiyaning serqirra usullari asosida zaruriy zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni berib borishdan to‘xtamaslik zarur.

Yoshlar — jamiyatning asosiy tayanchi va kelajagidir. Keng ko‘lamli islohotlarimizni samarali amalga oshirishda ular hal qiluvchi kuch bo‘lib maydonga chiqmoqda. Aynan zamonaviy bilim olgan, ilg‘or kasb-hunarlarni, innovatsion texnologiyalarni, xorijiy tillarni puxta egallagan o‘g‘il-qizlarimiz mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishda yetakchi o‘rinlarni egallamoqdalar.

Endi, uchinchi ming yillik ostonasida, jamiyat bir qator misli ko‘rilmagan global o‘zgarishlarga duch kelgan kezda, yosh avlodni maqsadli o‘qitish zarurati yaqqol namoyon bo‘ldi. Ta’lim mazmuni – yuqori darajadagi insonparvarlik mazmunidagi, texnologik va ekologik madaniyatga ega bo‘lgan axborotlashgan jamiyatni barqaror shakllantirishni ta’minlashi kerak. Buning uchun, shubhasiz, fikrlash va xulq-atvorning turli xil stereotiplariga ega bo‘lgan yangi har tomonlama ma’lumotli, bilimli odamlar kerak. Aytish mumkinki, ta’limning eng muhim maqsadlaridan biri inson

[9] Обидова Г.К. Комплекс ёндашув асосида талабаларда экологик маданиятни ривожлантириш технологияси. (Техника олий ўқув юртларида инглиз тили ўқитиш методикаси). Автореф. дисс. (PhD)., Наманган: 2024. –Б.13.

[10] А.Б.Ғуломов. Жадид мутафаккирларининг экологик маданиятга доир қарашлари: тарихий-фалсафий таҳлил. (09.00.03-фалсафа тарихи). Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2021.

[11] Д.Р.Норқўзиев. Фарғона водийси экологияси ҳолати ва унинг ижтимоий муаммолари (1991-2021 йиллар). (07.00.01-Ўзбекистон тарихи). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2023.

[12] Б.Б.Исхаков. Фарғона водийси ўзбекларининг анъанавий экологик маданияти (тарихий-этнологик тадқиқот). (07.00.07 – Этнография, этнология ва антропология). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2023.

[13] Н.Ж.Исақулова. Ўқувчиларга экологик тарбия бериш назарияси ва амалиёти. “Фан”нашриёти, Тошкент-2011.

taraqqiyoti muammolari, uning ijtimoiy va tabiiy muhit bilan aloqasi bo‘yicha zarur bilimlar majmuasini shakllantirishdir. Bu shaxsga o‘z tarixining turli bosqichlarida jamiyatni bilishga, madaniyat fenomeni, o‘zi, hamda insoniyatning mavjudligini tushunishga yordam berishi kerak. Tarixiy jihatdan ijtimoiy tizim va jamiyatning siyosiy tizimi doimo ta’limning xususiyatlariga, uning maqsadlari va mazmuniga ta’sir ko‘rsatib kelgan. Demokratik o‘zgarishlar ham ta’lim jarayoniga tubdan yangi imkoniyatlarni olib kelmoqda. Davlat ta’limni rivojlantirishni targ‘ib qiladi, shuningdek uni tashkil etishda yakkahukmron bo‘lishlikni asta-sekin to‘xtatadi. Demokratik munosabatlar keng quloch yozgan sari jamiyatda faol shaxslar, ayrim institutlar mustaqil bo‘lib, xususiy ta’lim muassasalarini tashkil etishlari mumkin.

Xorijlik tadqiqotchi olima Nafiset Asxadovna fikricha “yoshlar ekologik madaniyatining yangi paradigmasini shakllantirish nafaqat zamonaviy ekologik vaziyatni yaxshilashning ajralmas, sog‘lomlashtiruvchi, balki, zamonaviy jamiyatning umumiy mafkuraviy inqirozini bartaraf etish shartlaridan”[3] biri hisoblanadi. Nafiset Asxadovnaning qarashlari bizningcha ham muhim va dolzarbdir. Boisi, yoshlar ekologik madaniyati jamiyatdagi mafkuraning mazmuni, mohiyatini qay ko‘rinishida bo‘lishidan qat’iy nazar uni doimo o‘zida aks ettiradi.

**MUHOKAMA**. Ma’lumki, yoshlar yangicha fikrlashga, yangi-yangi g‘oyalarni dadil o‘rtaga tashlab, ularni amalga oshirishga, muammolarni ijodiy va nostandart yondashuvlar asosida hal etishga moyil bo‘ladi. Shuning uchun hozirgi kunda yosh avlod vakillarining bilim olishlari, ilm-fan, innovatsiyalar, adabiyot, sport, san’at sohasidagi iste’dod va salohiyatlarini yuzaga chiqarish, ularni jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etishlari uchun barcha sharoitlarni yaratishga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Imom Buxoriy hadislaridan birida: “Yoshlikda o‘rganilgan ilm toshga o‘yilgan naqsh kabidir”[14], deyilgan. Buyuk allomalarimiz ana shunday hikmatlarga amal qilib, ilm-fan sohasida buyuk kashfiyotlarni amalga oshirganlari va umumbashariy tafakkur rivojiga beqiyos hissa qo‘shganlari tarixdan yaxshi ma’lum. Ana shunday qutlug‘ an’analarni davom ettirib, yurtimizda yangi Xorazmiylar, Farg‘oniylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Mirzo Ulug‘beklar, Navoiylarni tarbiyalab yetkazish – nafaqat vazifamiz, balki tarix va kelajak oldidagi muqaddas burchimizdir. Biz bu yo‘lda katta ishlarni boshladik. Mamlakatimizda yuqori bilim, malakaga ega bo‘lgan raqobatdosh kadrlar tayyorlash oliygohlari va xorijiy oliy ta’lim muassasalarining filiallari ochildi.

Yoshlarning ekologik madaniyatini oshirib borish doimo dolzarb ahamiyatga ega. Atrof-muhitni muhofaza qilish, ona tabiatni asrash, unga daxldor muammolarni bartaraf etish har bir kishining insoniy vazifasidir. Bugungi kunda ekologik vaziyat bu boradagi muammolarga e’tiborsizlikni xushlamaydi. Yoshlarning mas’uliyatini oshirish, ekologik muammolarni bartaraf etishda shaxsiy daxldorlik hissini oshirish, har bir fuqaro mas’uliyatni his qilgan holda yon-atrofga bee’tibor bo‘lmasligi juda ham muhim.

Ekologik madaniyat namoyon bo‘lishining murakkabligi va nomuvofiqligi, uning ijtimoiy-madaniy omillar ta’sirida o‘zgarishi ushbu hodisani jahon va mahalliy gumanitar fanlarda o‘rganishning oldingi tajribasini hisobga olgan holda yangi bosqichda nazariy tushunishni talab qildi.

**NATIJA.** Ontologik nuqtai nazardan yondashilganda ekologik madaniyat subyekti – inson bo‘lib, uning obyekti esa – biosferadir. U kompleks tushuncha bo‘lib, mavjud strukturasiga – inson va biosfera orasidagi dialektik munosabatlardan tashkil topgan ekologik borliq, ekologik ong, ekologik faoliyat, ekologik ehtiyoj, ekologik qadriyatlar tizimi, ekologik dunyoqarashlarni qamrab oladi. Ushbu tadqiq etilayotgan muammoni dialektik bir butunlik yoki yaxlitlik paradigmasidan kelib chiqib ijtimoiy falsafiy tahlilni ham tizimli tarzda davom ettirish lozim.

Shuningdek, gnoseologik ma’noda ekologik madaniyat insonlarning empirik darajasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan-sezish, idrok etish, tasavvur va hissiy qabul qilishlardan (ekologik ma’noda) tashkil topib, uning epistemologik aspektlarini vujudga keltiradi.

Muammoning aksiologik aspekti esa, uni koevolyutsion tadrijiy taraqqiyot jarayonida tabiat va tabiiy jarayonlar bilangina inson o‘zini, yaxlit borliqning ajralmas qismi sifatida haqiqiy qadrli ekanligini, ya’nikim o‘zini baxtli his etishi mumkinligiga e’tibor qaratiladi.

Ekologik madaniyatning prognostik aspekti esa ekzistensial mazmunga ega bo‘lib, mavjudlik va kelajak ko‘proq inson aqli va faoliyatiga aloqador masala sifatida o‘rganiladi.

Muammoning nazariy metodologik darajasi esa-fundamental bilimlarning integratsiyasi asosida shakllanishini, jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy falsafiy jihatdan tahlil albatta davom ettiriladi.

**XULOSA.** Shunday qilib, dunyoda sodir bo‘layotgan global o‘zgarishlar sharoitida, atrof-muhitning buzilishi fonida, ekologik madaniyatni shakllantirish va uning voqelikni real jarayonlarida namoyon bo‘lishi muammosi hozirgi paytda alohida ahamiyat kasb etmoqda va falsafiy aks ettirishni, bu haqda to‘plangan g‘oyalarni tizimlashtirishni talab qiladi. Mamlakatimizda barqaror bo‘lgan ekologik vaziyatni, tabiiy atrof-muhit musaffoligini saqlash, himoya qilish va tabiiy zaxiralardan oqilona foydalanishni to‘g‘ri yo‘lda rivojlantirishning muhim subyektiv omili bo‘lgan, voyaga yetib shaxs sifatida shakllanayotgan yoshlarda ekologik ong va madaniyatni yanada yuksaltirishga bo‘lgan e’tibor kuchaytirilmoqda.

[14] https: //www.dkm.gov.uz/uz/islom-dini-insonlarga-zamiatga-xizmat-kiluvchi-kandaj-angilik-va-kasfietni-kadrlaydi

Endilikka kelib, har bir muayyan jamiyat tabiatga nisbatan o‘zining ijobiy munosabatlarini qaror toptirish borasida tabiiy-ilmiy qarashlar tizimini ishlab chiqib uni rivojlantirishga intilmoqdalar. Shu bois mamlakatimizda ekologik madaniyatni yuksaltirishni yuqori bosqichlarga olib chiqish uchun ta’lim va tarbiyaga yanada yangicha zamonaviy mazmun berib, targ‘ibot ishlariga ijodiy yondashib borilsa, hamda oilaviy, milliy, umuminsoniy ekologik qadriyatlar borasida ijtimoiy hamkorlik va o‘zaro tajriba almashinishlarni yo‘lga qo‘yib faollashtirish lozim.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Обидова Г.К. Комплекс ёндашув асосида талабаларда экологик маданиятни ривожлантириш технологияси. (Техника олий ўқув юртларида инглиз тили ўқитиш методикаси). Автореф. дисс. (PhD)., Наманган - 2024. –Б.13.

2. А.Б.Ғуломов. Жадид мутафаккирларининг экологик маданиятга доир қарашлари: тарихий-фалсафий таҳлил. (09.00.03-фалсафа тарихи). Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2021.

3. Д.Р.Норқўзиев. Фарғона водийси экологияси ҳолати ba унинг ижтимоий муаммолари (1991-2021 йиллар). (07.00.01-Ўзбекистон тарихи). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2023.

4. Б.Б.Исхаков. Фарғона водийси ўзбекларининг анъанавий экологик маданияти (тарихий-этнологик тадқиқот). (07.00.07 – Этнография, этнология ba антропология). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2023.

5. Н.Ж.Исақулова. Ўқувчиларга экологик тарбия бериш назарияси ba амалиёти. “Фан”нашриёти, Тошкент-2011.

6. https: //www.dkm.gov.uz/uz/islom-dini-insonlarga-zamiatga-xizmat- kiluvchi-kandaj-angilik-va-kasfietni-kadrlaydi.

7. Madaliyeva D.N., Xoldarova N.T. Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish omillari // Zenodo. – 2025. – DOI: 10.5281/zenodo.18752548.